

XEOGRAFÍA 2º BACH

BLOQUE 3/ TEMA 8: Os espazos urbanos en España: as grandes concentracións urbanas nun contexto europeo e mundial.

Profesor: Ignacio Lugilde Santos

BLOQUE 3	CONTIDOS	PRÁCTICOS -> Cuestión 2 ou 3	VOCABULARIO
España: a ordenación do territorio no enfoque ecosocial	3.1 A poboación española: análise da súa estrutura e desequilibrios.	14. Uso de mapas, gráficos, textos sobre o avellentamento, densidade de poboación, saldo vexetativo, e as problemáticas migratoria e da España baleirada.	35. Poboación activa
	3.2 Os espazos urbanos en España: as grandes concentracións urbanas nun contexto europeo e mundial.	15. Planos urbanos e/ou fotografías e fotografías aéreas con contraste entre cascos históricos e ensanches, entre centro histórico e área metropolitana. Análise de paisaxes urbanas. Gráficos de evolución urbana de distintas cidades españolas. 16. Mapas de macrocefalia urbana, seguindo o modelo de Atlas Geográfico Nacional. Mapas coa delimitación das áreas de influencia, segundo a variable de residencia-traballo, e/ou mapas sobre o sistema de cidades español.	36. Esperanza de vida 37. Réxime demográfico 38. Crecemento vexetativo 39. Padrón municipal de habitantes 40. Saldo migratorio 41. Inverno demográfico 42. Área metropolitana 43. PXOM 44. Xentrificación 45. Cidade difusa 46. Cidade de 15 minutos

Que é unha cidade?

Asentamento humano de maior entidade que unha vila, cun **elevado número de habitantes** e **alta densidade** de poboación, dedicada **principalmente** aos **sectores secundario e terciario**.

PROBLEMAS DEFINICIÓN

1. Elevado número de poboación
2. Alta densidade de poboación
3. Dedicada principalmente aos sectores secundario e terciario.

1. Distintos países distinto número (10k España, 300 Finlandia, 30k Xapón...)
2. 297,15 hab./km² Lugo 261,3 hab/km² Vietnam e dificultade de trazar os límites
3. Algunas cidades de Latam, África ou o Sudeste Asiático teñen unha gran parte da poboación adicada á agricultura e gandería

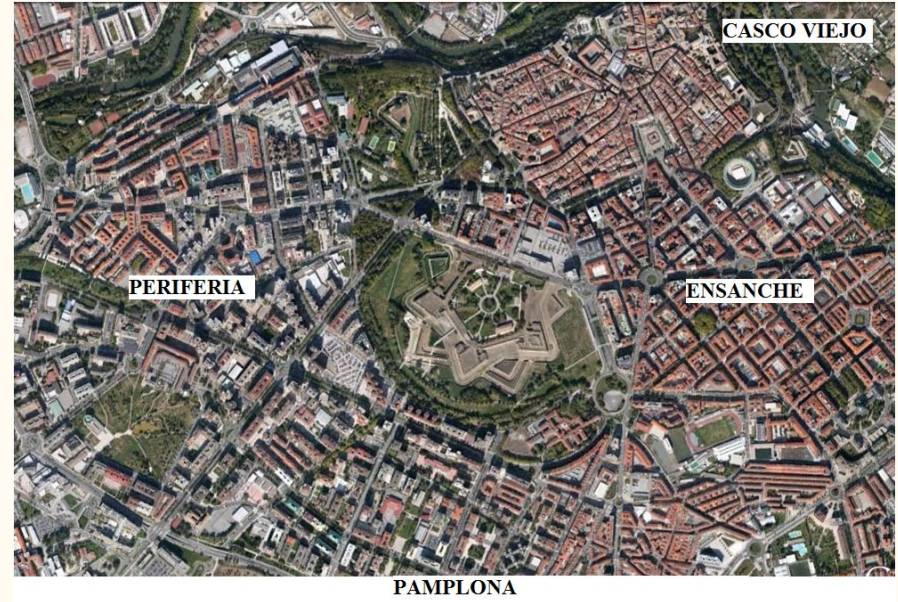
Vídeo que é unha
cidade?

TRANSFORMAÇÕES RECENTES NA ESTRUTURA DAS CIDADES

FROITO DE DISTINTAS ÉPOCAS

- **Centros históricos** orixinais (rúas estreitas e tortuosas)
- **Ensanches** ordeados
- **Arrabaldes** de crecemento descontrolado
- **Novas periferias**, moi fragmentadas e diversas
- Cambia por:
 - Crecemento exterior con **novos espazos**
 - **Reestructuración interior**

CIDADE MEDITERRÁNEA VS CIDADE DIFUSA

- Cidade mediterránea é unha cidade **compacta**, cohesionada e con **espazos de socialización**
- Modelo está sendo desplazado polo **anglosaxón**, a **cidade difusa**
- **Extensión horizontal**, áreas **monofuncionais**, **reducción contacto social** e moitos **viaxes pendulares** (ir e voltar no día)

DEGRADACIÓN DOS CENTROS URBANOS

- 2ª 1/2 S.XX progresivo deterioro e abandono
- Avellentamento (baixos ingresos)
- Empobrecemento
- Moitas vivendas baleiras
- Falta de mantemento e renovación
- Actividade económica vaise trasladando aos ensanches
- Retén algúns centros administrativos e eclesiásticos, xunto comercio tradicional
- Desvalorización e subdivisión vivendas
=> Inmigración e “guetización”

REVERSIÓN DA DEGRADACIÓN

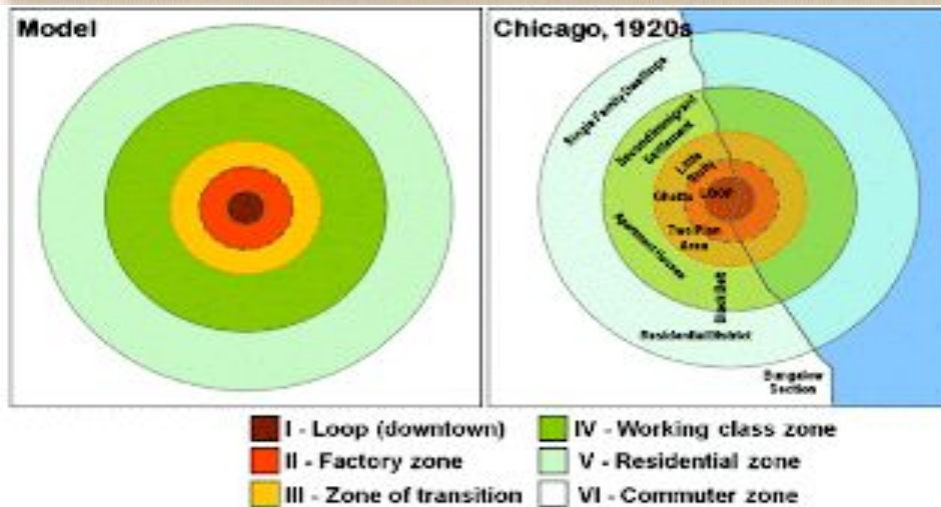
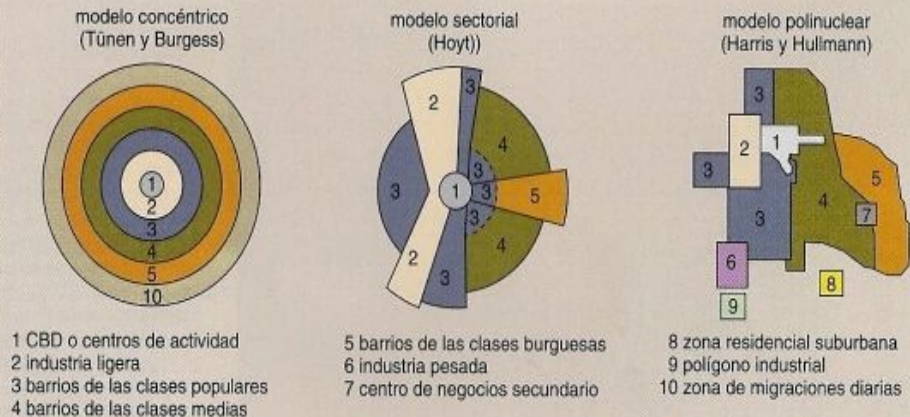
- A partir dos 90s
- **Políticas públicas de conservación e rehabilitación**
- Vellos monumentos novos usos
- **Turismo cultural** => restauración edificios e peonalización rúas e prazas
- **Cambios de actitude da poboación** => atrae poboación nova e con maior renda
- **Subsistencia problemas onde concentración de inmigrantes** (Raval BCN)

USOS DO SOLO

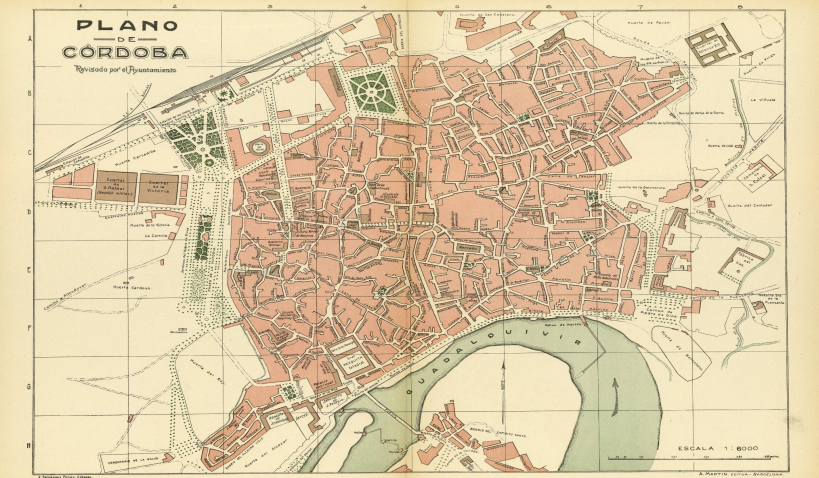
- Distintos usos, evolucionan co tempo
- **Comercial e de negocios**
 - CBC
 - Ciudades plurinucleares
- **Residencial**
 - Diferenciadas por clases sociais
- **Industrial**
- **De equipamentos**
 - Grandes superficies comerciais
 - Centros educativos
 - Centros sanitarios
 - Administraci3n
 - Infraestructuras de transporte
- **Zona de desplazamientos pendulares**

Modelos de organizaci3n urbana

A CIDADE PREINDUSTRIAL

- Ata mediados XIX
- Casco antigo
- Pequena superficie relativa
- Gran valor cultural
- Multifuncionalidade (adm, comercio, residencia...)
- Herdeira planos orixe da cidade (caos medieval ou orde romana)

½ s.XIX a 1960s

- **Degradación e terciarización** casco antigo
- **Desprazamento das funcións residenciais**
- Deterioro por contaminación e tráfico
- **Éxodo rural** leva acoller **gran poboación**
- **Ensanches burgueses**
- **Barrios industriais e obreiros e zonas marxinais** (medran arredor do ensanche)
- **Barrios xardín:** inicialmente clases medias e baixas, pero revalorización clases altas
- **Posteriormente céntricas,** leva novos usos: ex.garderías e clínicas privadas

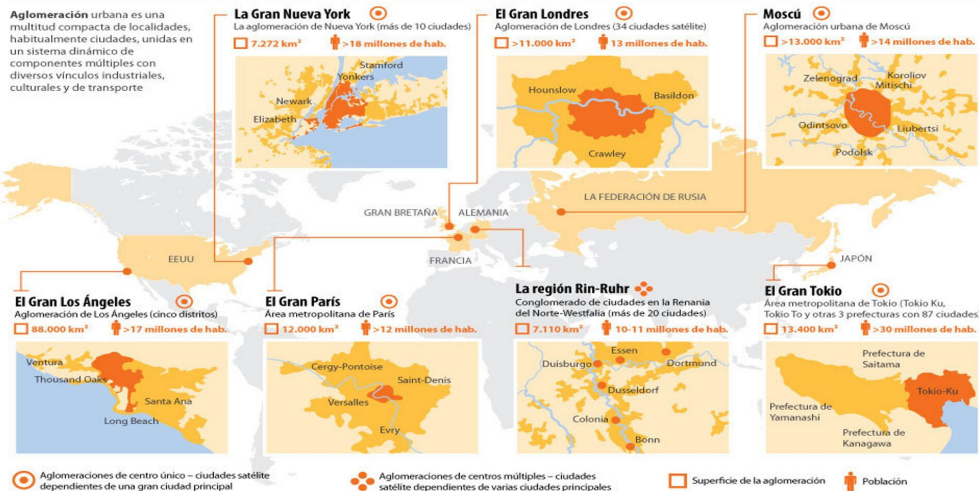

Aglomeraciones urbanas y ciudades satélite de las megalópolis mundiales

Ciudad satélite es una ciudad que se ubica en los alrededores de otra más grande o cerca de un centro industrial. La multitud de las ciudades satélite integra una aglomeración urbana

Aglomeración urbana es una multitud compacta de localidades, habitualmente ciudades, unidas en un sistema dinámico de componentes múltiples con diversos vínculos industriales, culturales y de transporte

DÉCADA DE 1960

- Enorme crecimiento (natural e inmigración)
- Progresivo desenvolvimiento dos servicios
- Creanse extensas periferias
- Aglomeraciones urbanas (absórvense otros núcleos urbanos rurales)
- Quedan incluidos como barrios
- Ex. Carril

ÉPOCA POSTINDUSTRIAL

- Zonas industriais e obreiras quedan céntricas por crecemento =>
- Revalorización que leva a baleirado industrial, terciarización e usos residenciais (Ría de Bilbao)
- Espazos menos accesibles e desorganizados perviven barrios marxinais
- Periferias cada vez máis afastadas que acollen: áreas industriais, áreas residenciais e áreas de equipamento

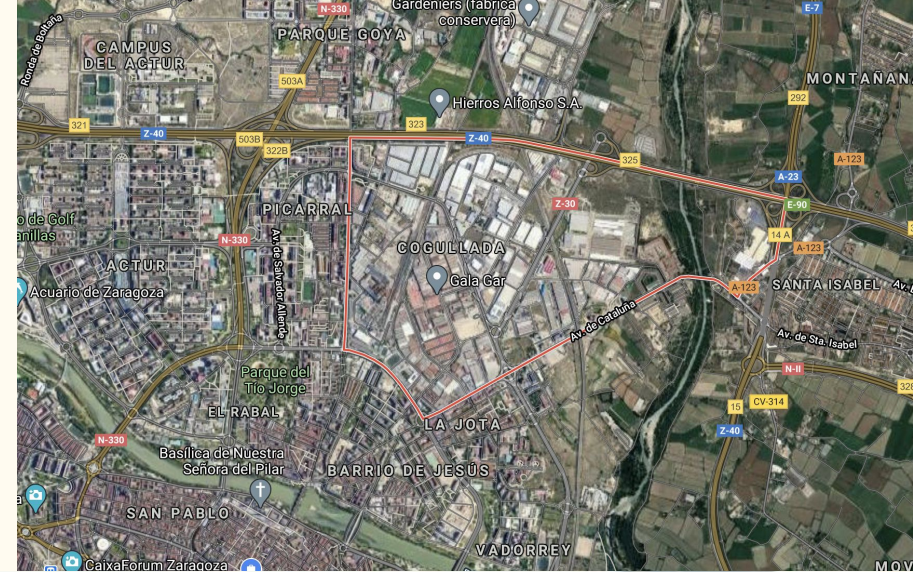
BARRIOS RESIDENCIAIS DA PERIFERIA

- Diversas tipoloxías
- Pero homoxenidade social interna (por prezo e lonxanía)
- Barrios marxinais (autoconstrucción e chabolismo)
- Vivendas de promoción oficial
- Barrios colmena
- Áreas de residencias unifamiliares

ÁREAS INDUSTRIAIS

- Xunto ás principais vías de acceso
- Equilibrio proximidade urbana e solo barato
- Novos parques empresariais e tecnolóxicos, lugares de gran calidade ambiental

ÁREAS DE EQUIPAMENTOS

- Situadas en **zonas periféricas**
- Requieren **importantes superficies**
- Grandes superficies **comerciais**
- **Hospitais**
- **Centros educativos**
- **Centros administrativos**
- **Outros servizos:** depuradoras, potabilizadoras, vertedoiros...

Presentación sobre as periferias

COMENTARIO DUN PLANO URBANO

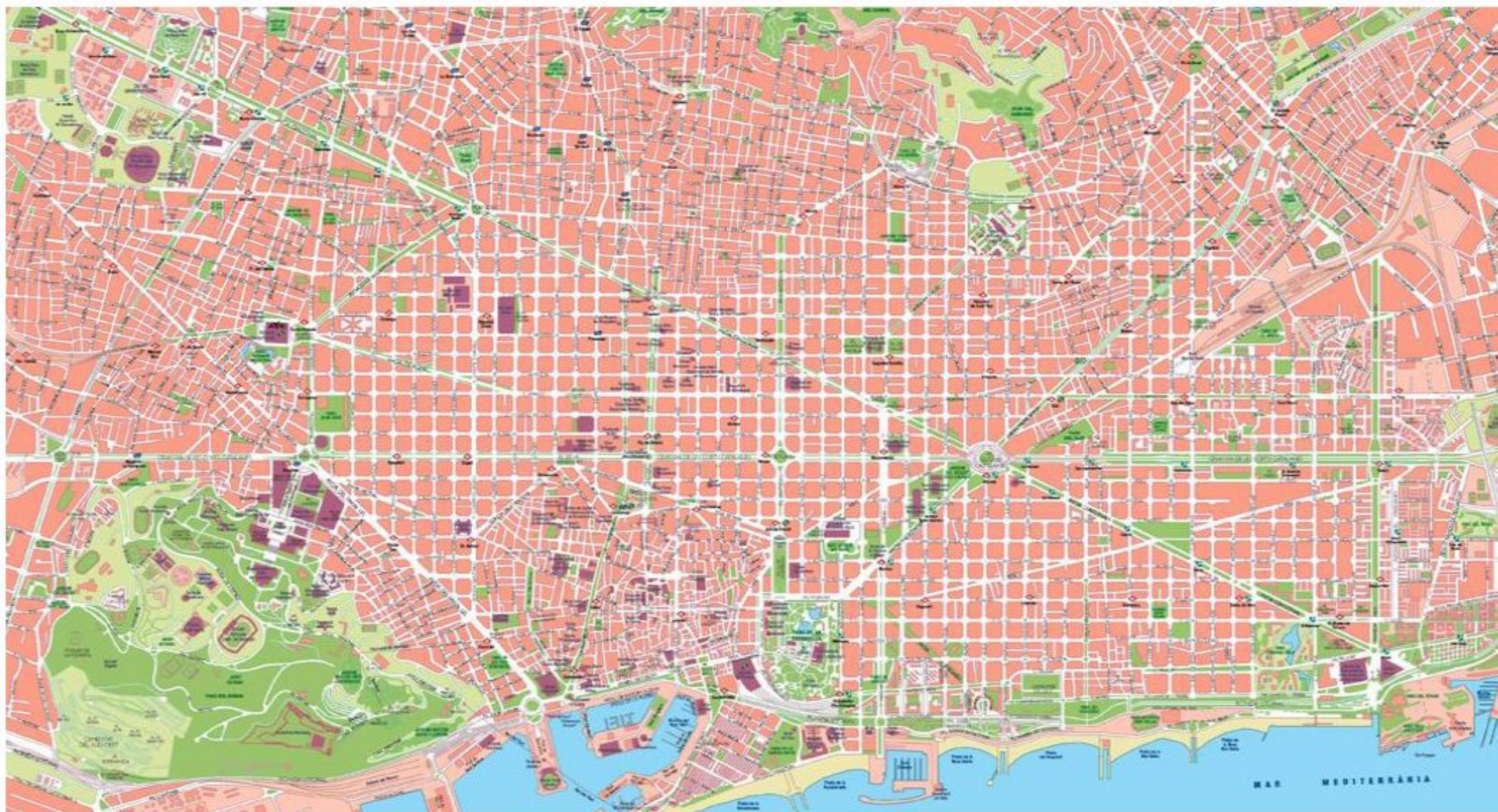
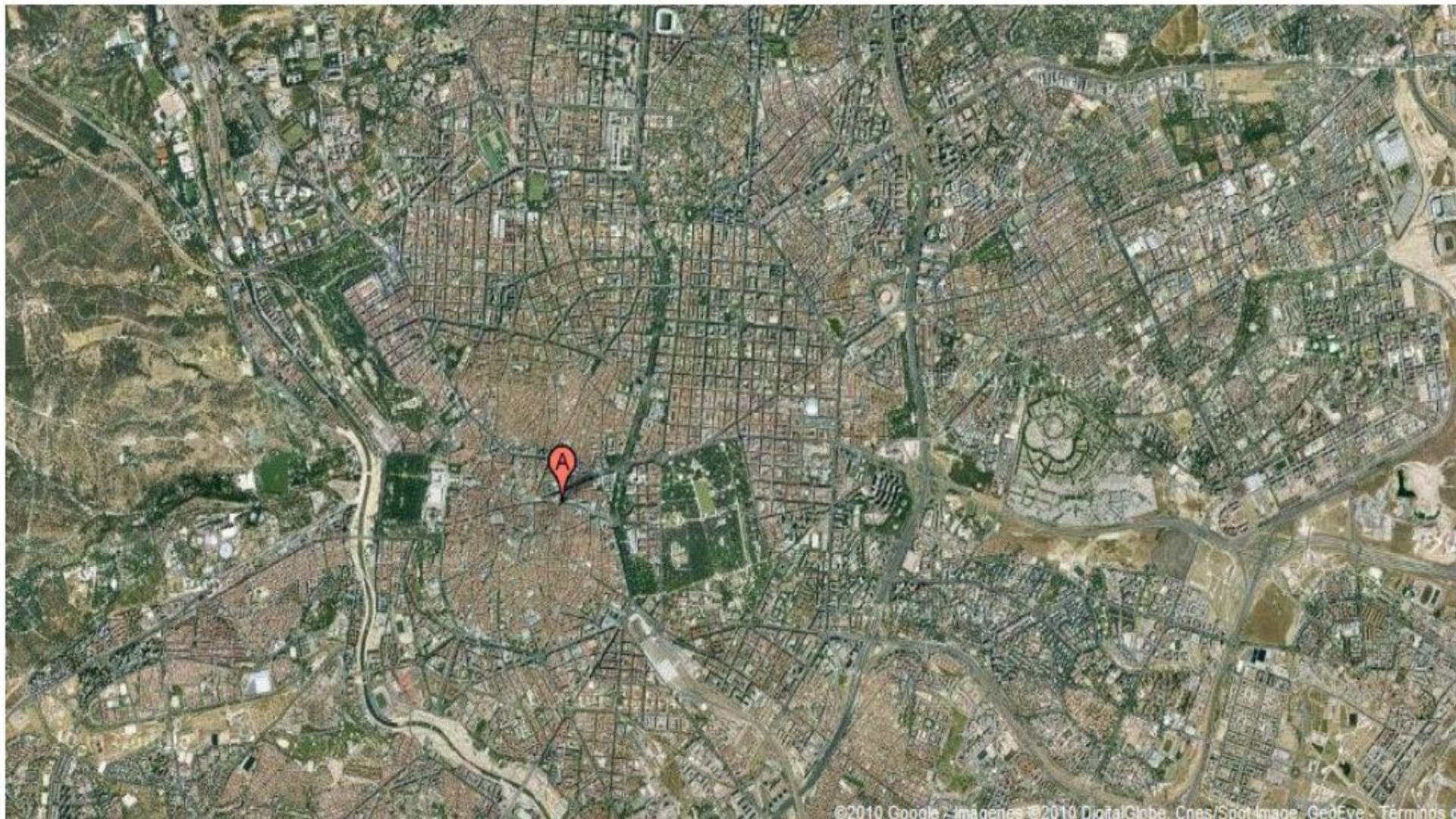

Figura 2. Fonte: <http://www.mapasvectoriales.com>

ESQUEMA COMENTARIO PLANO URBANO

- **Casco antigo:**
 - Emplazamento e situación
 - Análise do plano
 - Análise da trama
 - Análise da edificación
 - Análise dos usos do solo
 - Problemas actuais e posibles solucións
- **O Ensanche:**
 - Causas expansión
 - Áreas que se distinguen
 - Problemas e solucións
- **A periferia:**
 - Causas expansión
 - Áreas que se distinguen
 - Problemas e solucións

CASCO ANTIGO

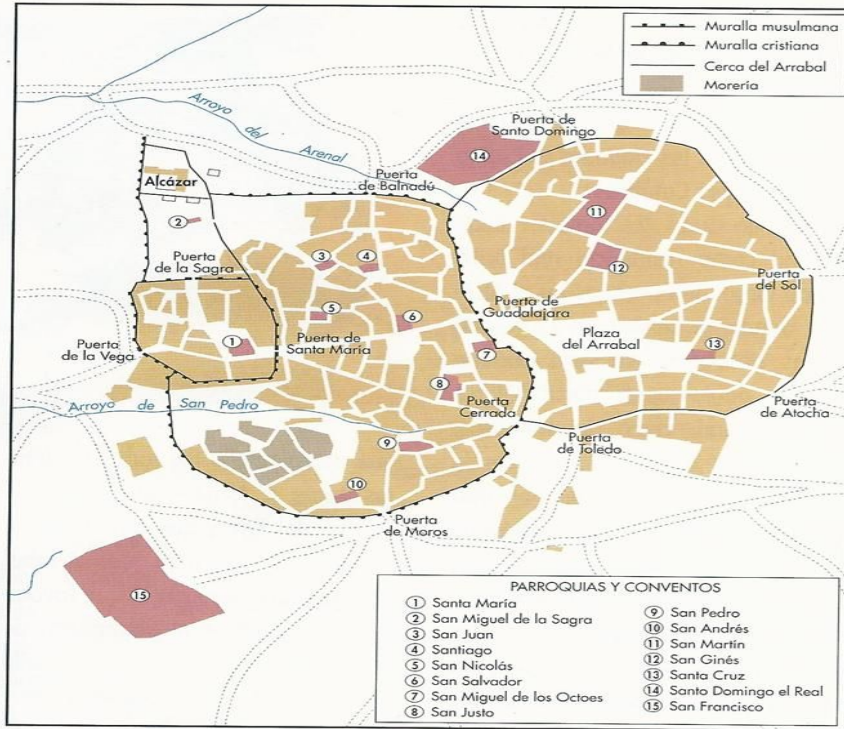

EMPLAZAMIENTO

- **Descripción física do terreo**
(elevacións, ríos, mar...), relacionada con **funcións orixinais**.
- **Madrid:**
 - Terrazas nun cortado sobre o río Manzanares (hoxe Palacio Real e Almudena)
 - Funcións orixinais defensivas (árabes para protexer Toledo)
- **Barcelona:**
 - Beira do Mediterráneo (funcións comerciais)
 - Encaixada con Cordilleira Costeiro Catalá
=> Expansión en chaira lonxitudinal (Badalona, L'Hospitalet..)

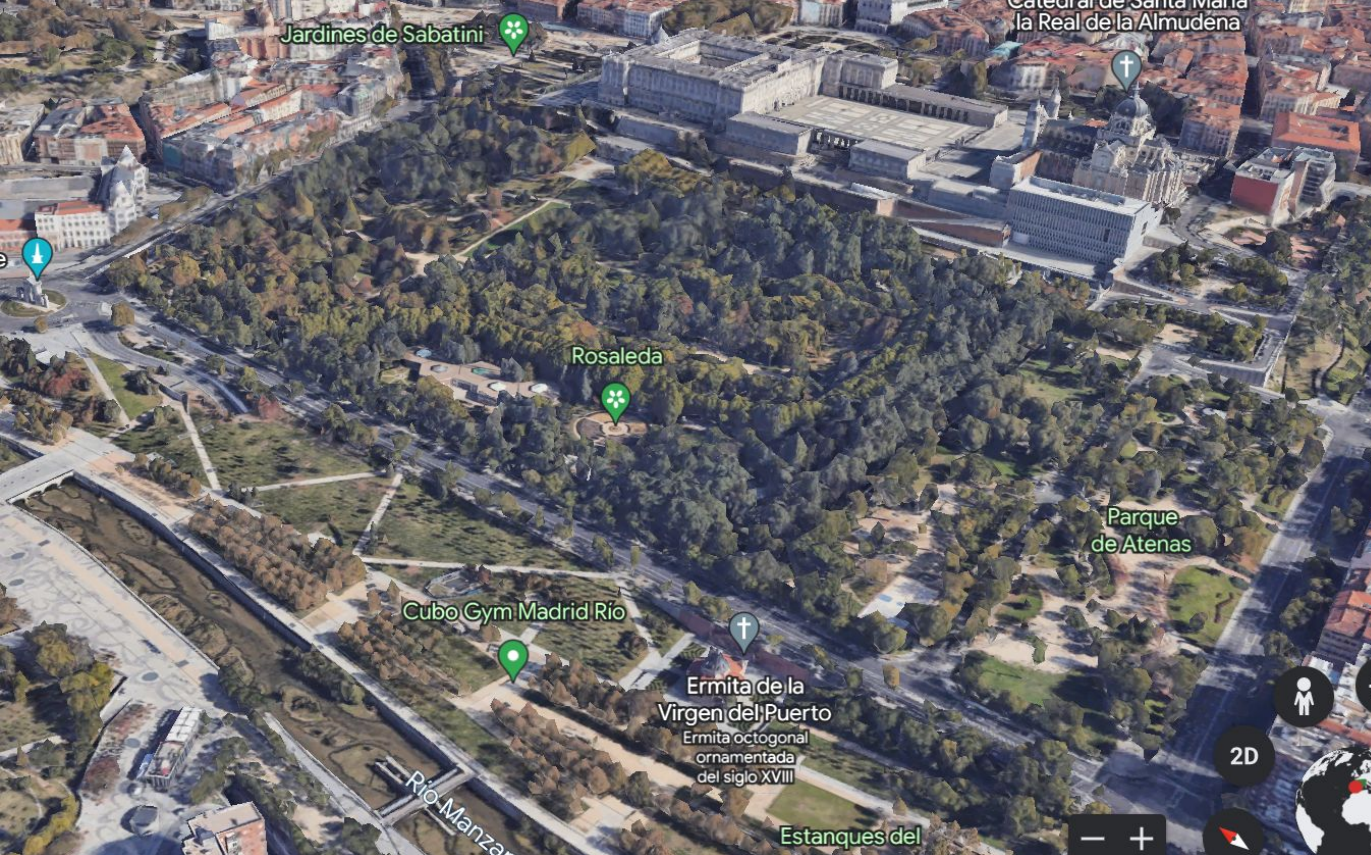

Plano de Madrid en el siglo xv

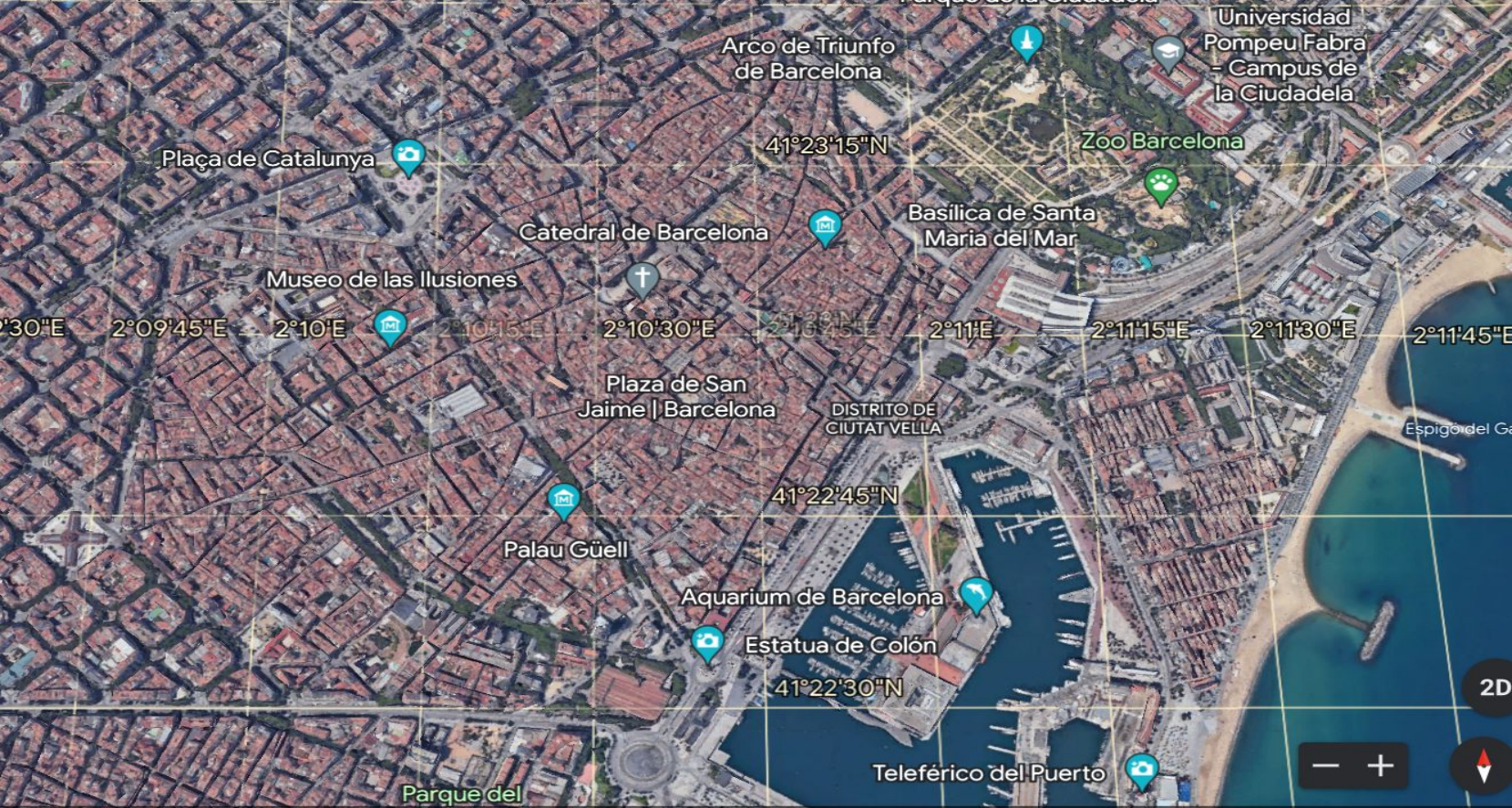
Fte. Madrazo, S. y Pinto, V.: *Madrid atlas histórico de la ciudad. Siglos IX al XIX*. Lunverg Editores, S. A., Madrid, 1995.

Evolución murallas de Madrid

Palacio Real e Almudena desde o Manzanares ([Google Earth](#))

Centro histórico de Barcelona ([Google Earth](#))

Situación

- Respecto a outras cidades, países... (centralidade, periferia, facilidades para o comercio..)
- Madrid:
 - Situación central España
 - Capital Felipe II 1591
 - Máis grande de España
 - Nudo de comunicacións
- Barcelona:
 - Capital e máis poboada Cataluña
 - Influencia suprarrexional
 - Eixo Mediterráneo
 - Portos e cercanía Francia

PLANO

- **Medieval:** anárquico, rúas estreitas
 - **Musulmá**s moitos caleixóns (**adarves**)
 - **Cristianas** rúas conectadas dende a Catedral (centro) ata as portas da muralla.
- **Romanas:** plano ortogonal, cardo e decumano, foro...
- Tipos de planos:
 - **Ortogonal**, hipodámico ou en cuadrícula
 - **Concéntrico** ou radioconcéntrico
 - **Irregular**

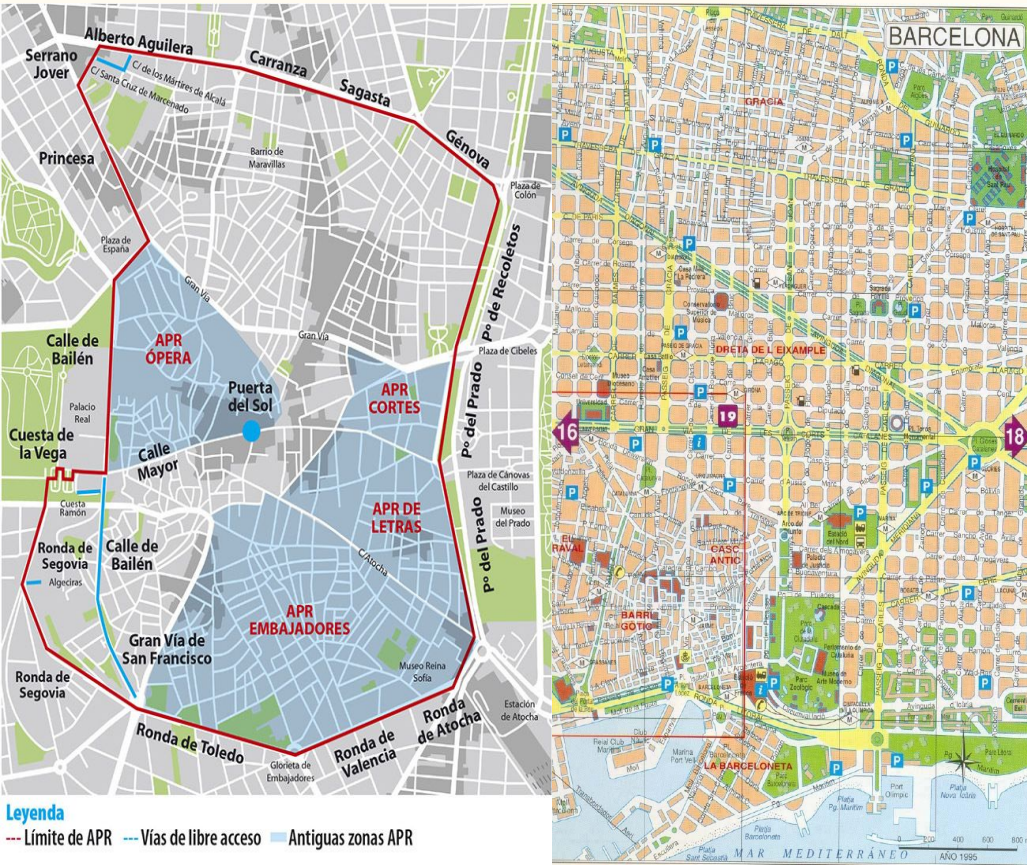
PLANO

Madrid:

- **Anárquico medieval**, excepto ata porta do Sol
- S.XVII Carlos III Plaza Mayor
- S.XIX Bailén (ante Palacio)
- S.XX Gran vía e **derrube murallas**
 $\Rightarrow$ **Grandes rúas rodean**

Barcelona:

- **Antigo** campamento romano, plano hipódamico amurallado
- **Remodelado medieval**, rúas estreitas e sinuosas
- **Zona verde Montjuic**
- **Murallas reemprazadas por rondas**

TRAMA URBANA

- **Pechada:** edificios xuntos, formando mazás, en torno a un patio
- **Aberta:** deixanse espazos entre os edificios
- Madrid:
 - **Trama pechada e compacta,** froito desenvolvemento intramuros
- Barcelona:
 - Zona vella **trama pechada e compacta,** froito desenvolvemento intramuros
 - Ensanche **pechada de mazás,** arredor dun patio

CERRADA

ABIERTA

EDIFICACIÓN

- Maioría das veces non apreciable polo plano (pero importante para paisaxes)
- Falar en zonas vellas de edificios históricos principais
- Tendencia horizontal o vertical
- Tipoloxía constructiva e materiais...
- Resolvemos con “progresiva tendencia á verticalización”

USOS DO CHAN

- Residencias, comerciais, industriais...
- **Terciarización + xentificación**
- Alto coste e falta de acesibilidade levan abandono residencial
- **Usos turísticos**

PROBLEMAS e SOLUCIÓNES

- **Deterioro físico e social** ⇔ avellantamento, baixas rendas e marxinalidade
- **Deterioro ambiental** ⇔ tráfico
- **Terciarización**, leva baleiramento fóra horario comercial
- Políticas de **rehabilitación** de edificios e rúas
- Creación **espazos verdes e peonalización**
- **Fomento de usos residenciais** (problema **xentrificación**)
- **Novos usos** a vellos monumentos

ENSANCHE

—

CAUSAS DA EXPANSIÓN

- Crecemento **intramuros** **insostible**
- **Insalubridade** e usos do chan incompatibles => Dispárase a **mortalidade**
- Burguesía crea **fóra dos límites** **ensanches ordeados**
- Principios **hixienistas**
- **Derrúbanse murallas** e créanse rondas e grandes avenidas

ÁREAS MADRID

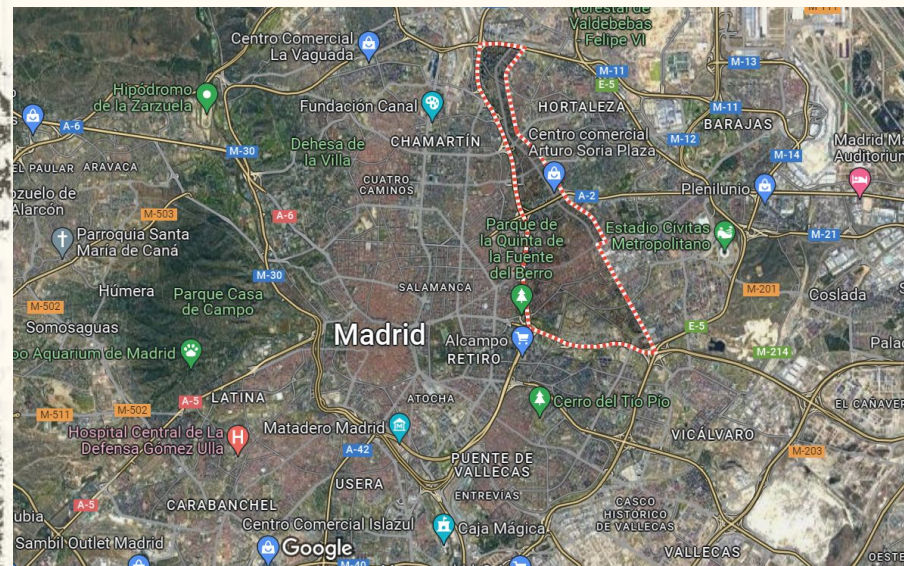
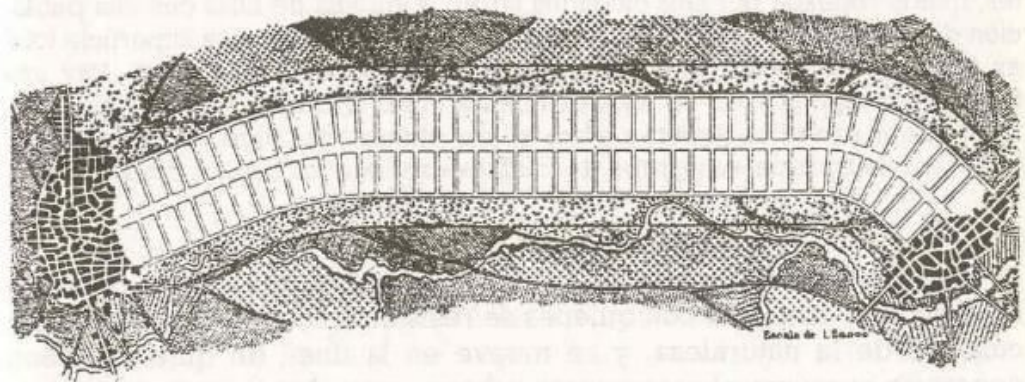
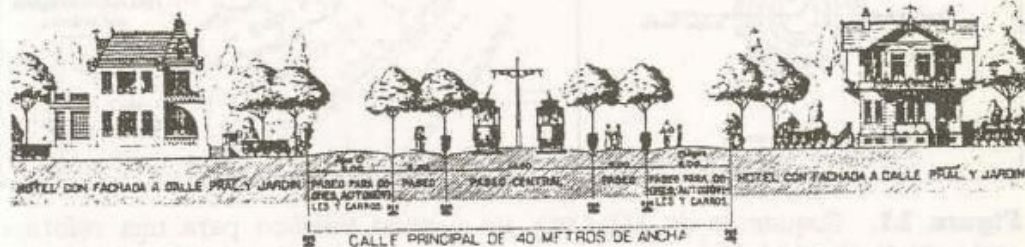

- **Norte ensanche de Castro**
 - Rúas anchas e largas
 - En damero
 - Mazás abertas (inicialmente)
 - Baixa densidade hixienistas
 - Clase media-alta
- **Terciarización**
 - **CBC Azca**
 - Comerico luxo, **Serrano**
 - Vivendas nivel alto
- **Cidad lineal de Arturo Soria**
 - Plano lineal
 - Rúa ancha 40km centro
 - Unifamiliar con horta e xardín
 - Só un tramo, moi modificado

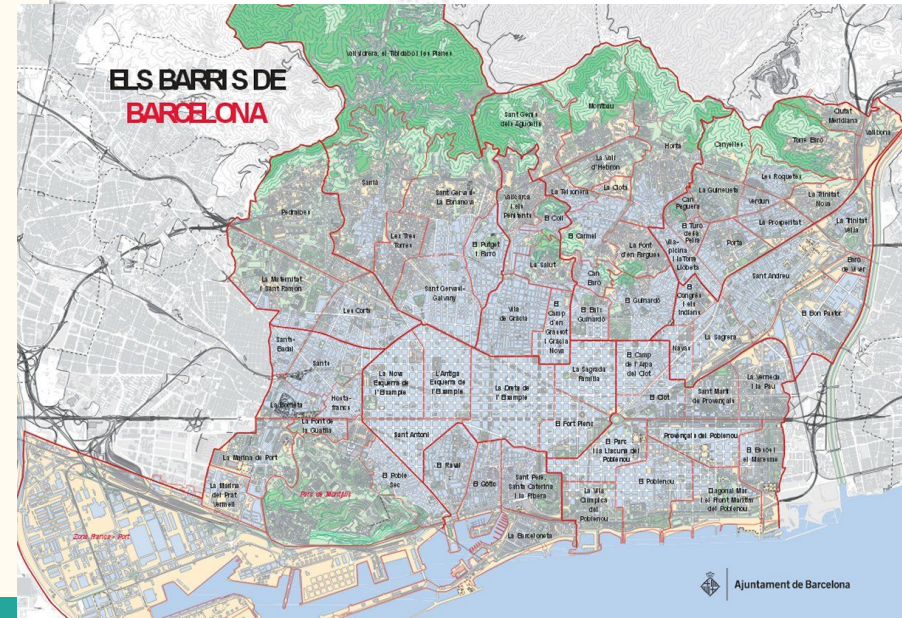
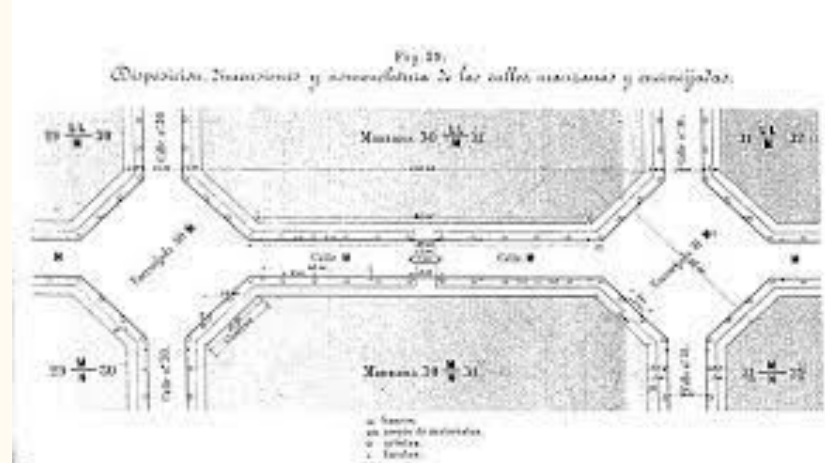
La Ciudad Lineal de Arturo Soria

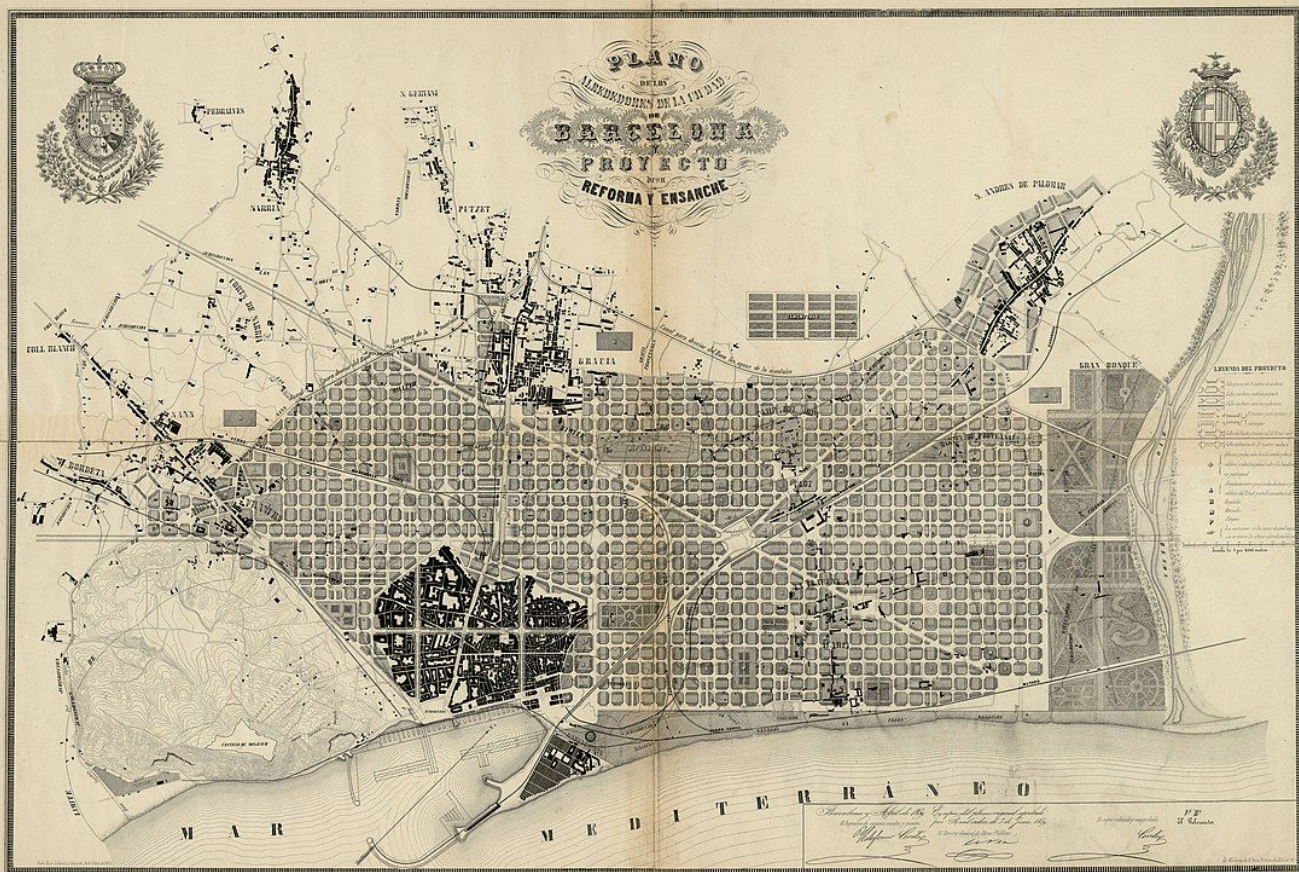
PERFIL TRANSVERSAL NUEVO DE LA CALLE PRINCIPAL EN LA 2ª Y SUCESIVAS BARRIAS DE LA CIUDAD LINEAL

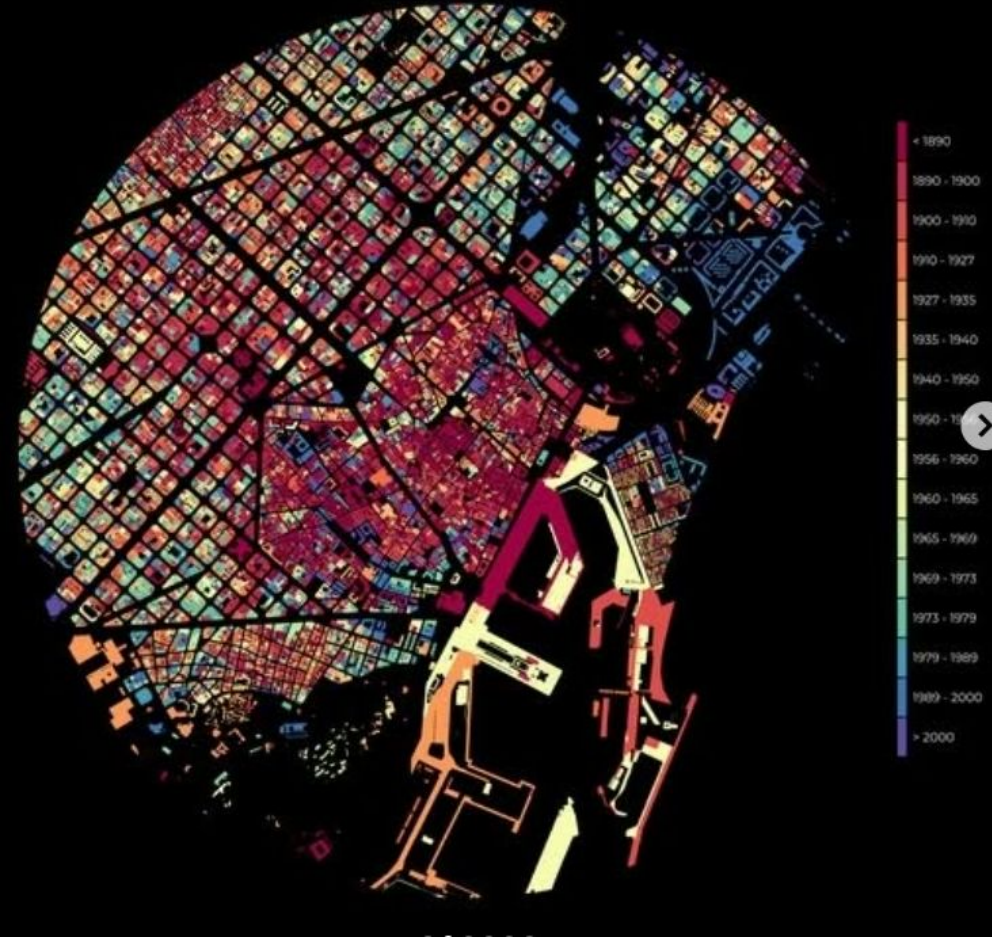
ÀREAS BARCELONA

- **Ensanche Ildefóns Cerdá**
 - Plano **ortogonal**
 - Novidade esquinas en **chaflán** (favorece amplitude e tráfico rodado)
 - Apertura dunha **Diagonal**
 - Amplas rúas entre mazás
 - Orixinalmente zonas verdes e industriais => **especulación uso residencial**
- **Anexión pobos agrícolas**
 - Non plano ortogonal
 - Convertidos **barrios urbanos**
 - Sarriá, Gracia, Horta...

BARCELONA

PROBLEMAS E SOLUCIONES

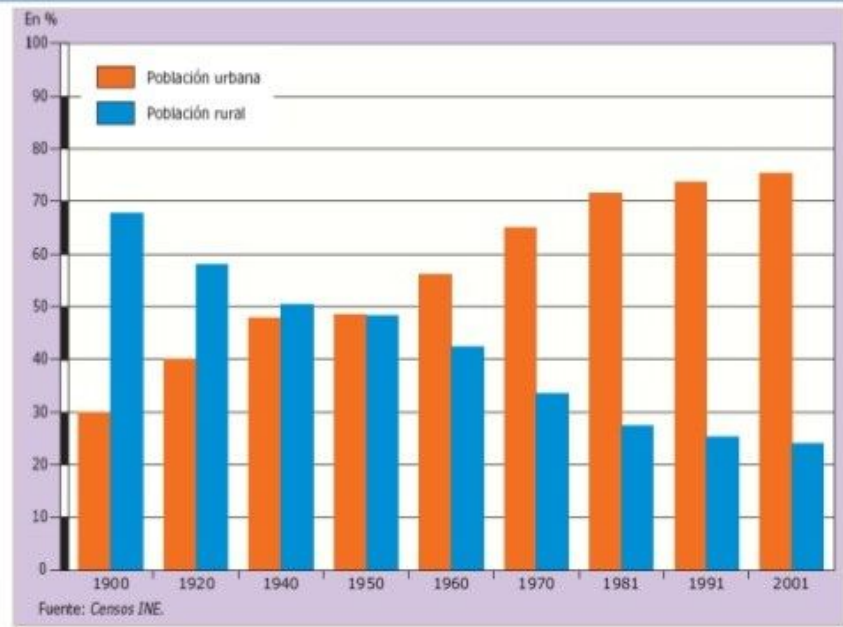
- Terciarización
- Xentrificación
- Algúns problemas de equipamentos
- Alta desidade de tránsito...

PERIFERIAS

CAUSAS DA EXPANSIÓN

- Tras 50s **Baby BOOM** e **éxodo rural** masivo
- **Límites difusos**
 - Periurbano (arredor)
 - Suburbano (suburbios)
 - Rururbano (sitios rurais, vida urbana)
- Agravado por **desurbanización** ata **90s**
- Amplía enormemente a extensión

Evolución de la población rural y de la población urbana en España en el siglo XX

ÁREAS

- Áreas industriais e de equipamentos moi alonxadas (normalmente non sairán no plano)
- Distribúense arredor eixos principais de comunicación
- Movementos pendulares
- Pobos antigos
 - Absorbidos (Canillejas, Vallecas o Carabanchel)
 - Manteñen autonomía, pero físicamente unidos
 - Madrid: Coslada, Leganés, Pozuelo...
 - Barcelona: L'Hospitalet, Badalona, Esplugues...

PROBLEMAS

- **Chabolismo**
- **Deterioro** barrios obreiros máis vellos
- **Degradación social**
- **Drogas e delincuencia**
- **Escasez de equipamentos públicos**
- Madrid: **Cañada Real**, certas zonas de Carabanchel
- Barcelona: **La Mina**, zonas de L'Hospitalet

POSIBLES SOLUCIONES

- Promoción de vivienda pública
- Rehabilitación de edificios e rúas
- Mellora de servizos públicos
- Plans de prevención de consumo de drogas e plans de rehabilitación e inclusión social
- Aumento do control policial...

1. REMODELACIÓN URBANA
Poblado Dirigido de Orcasitas, Madrid

2. REMODELACIÓN URBANA
Viviendas del Gobernador, Barcelona

3. TRANSFORMACIÓN URBANA
La Mina, Barcelona

4. REHABILITACIÓN INTEGRAL
Barrio de Lourdes de Tudela, Navarra

COMENTARIO DE PAISAXE URBANA

INTRODUCCIÓN

- **Denominación** (se a coñecemos)/
Tipoloxía (polo observado)
 - Gran cidade/ mediana /pequena / cidade dormitorio...
 - Se é un barrio clase alta/baixa/zona comercial/zona de equipamentos...
- **Localización** (xeral, con respecto a outras cidades, contexto político...)

ANÁLISE DOS ELEMENTOS VISUAIS

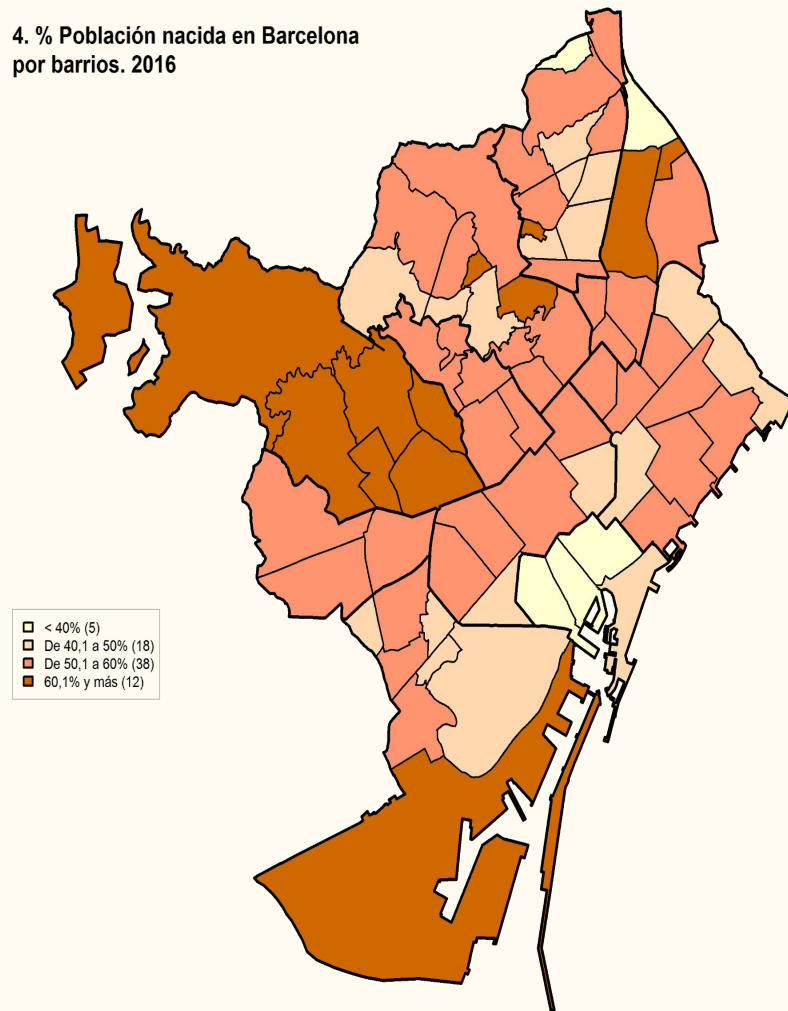

- **Elementos do medio natural observables:**
relevo, clima, augas, solo, vexetación natural.
- **Elementos humanos**
 - Usos ppais do espazo
 - Características do asentamento urbano
 - Morfoloxía urbana

ASENTAMIENTO URBANO

- **Por que** é un asentamento urbano? = Que é unha **cidade**?
- **Tamaño**
- **Densidade** de poboación e de edificación
- **Paisaxe urbana**: vías de comunicación, grandes infraestruturas, vexetación xardineira, altura dos edificios...

4. % Población nacida en Barcelona por barrios. 2016

Morfloxía urbana

- **Emprazamento**
- **Tipo de plano**
- **Trama** aberta ou pechada
- **Edificación colectiva ou individual**
- **Usos do solo:**
 - **Residencial** de alta ou baixa renda
 - **Industrial:** polígono industrial, parque tecnolóxico...
 - **Terciario:** político-administrativo, cultural, relixioso, comercial, nó de transportes, turístico ou de lecer

DINÁMICAS TERRITORIAIS

- Interrelacións medio natural/actividade humana: **repercusións ambientais**, etc.
- Procesos espaciais de **cambio/evolución**: demográficos, económicos, ambientais, etc.
- **Problemas derivados e políticas de ordenamento.**
- **Alternativas de desenvolvemento**

Figura 1. As Tres Mil Viviendas (Sevilla). Fonte: diário digital "El Español".

Vista de Barcelona

Barrio das Fontiñas Santiago de Compostela

Los Rosales, A Coruña

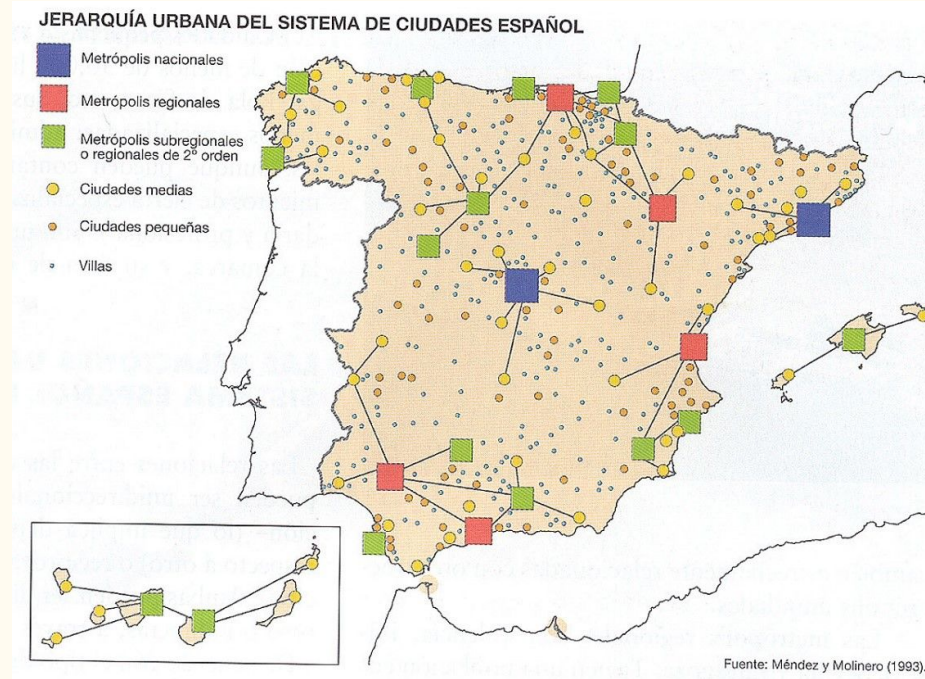

Marineda City, A Coruña

SISTEMAS DE CIDADES E ÁREAS METROPOLITANAS

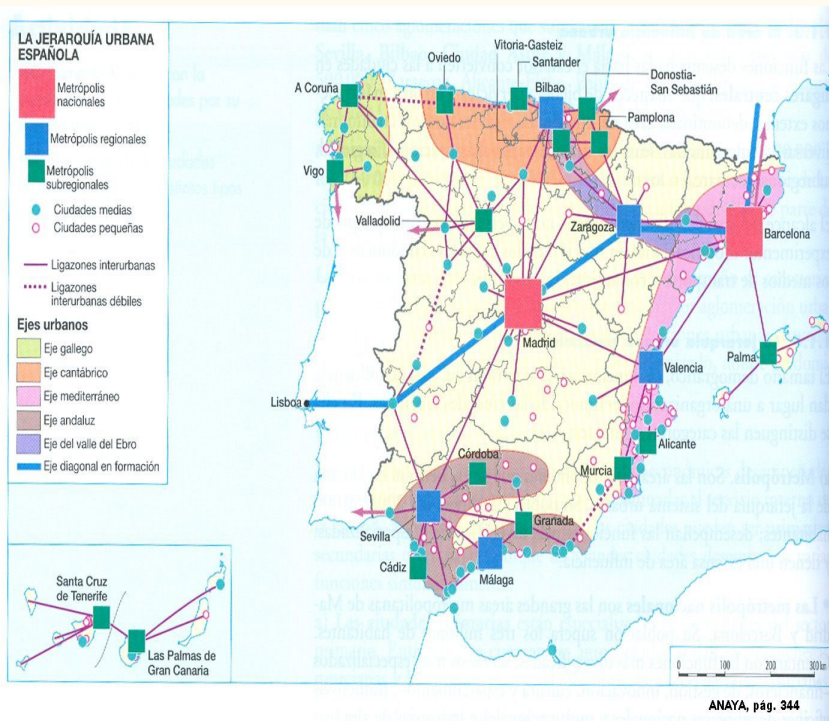
XERARQUÍA URBANA

- **Metrópoles nacionais** : MAD e BCN, máis de 1,5 millóns de habitantes, cunha grande influencia nacional e conexión internacional. Exemplos: o aeroporto de Barajas e o do Prat concentran o 90% dos voos internacionais.
- **Metrópoles rexionais** : C entre 500.000 e 1.500.000 h influencia rexional e conexións fortes coas metrópoles nacionais. Exemplos: Sevilla, Valencia, Zaragoza e Bilbao.
- **Metrópoles subrexionais** : Cidades máis pequenas con menor área de influencia, pero importantes a nivel provincial, con servizos administrativos, educativos e sanitarios. Exemplos: Vigo, A Coruña, Cádiz, Granada, Murcia, Palma, Oviedo...
- **Cidades medias e pequenas**: Teñen certa relevancia provincial, pero pouca importancia nacional.

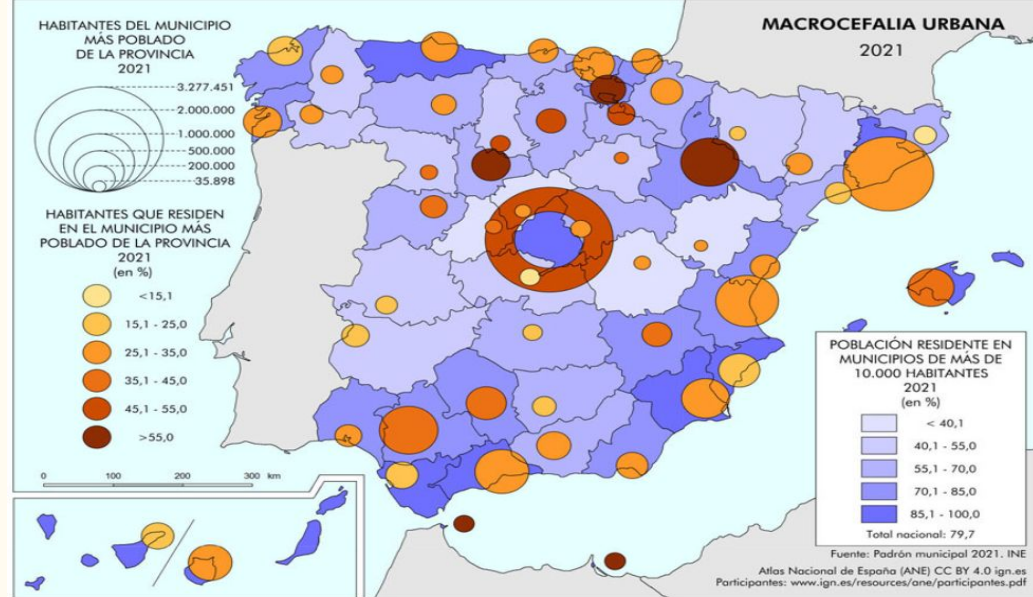
EIXES URBANOS

- **Madrid:** Principal núcleo urbano de España, destacado polas súas funcións políticas e económicas.
- **Eixe galego:** En torno a Vigo e A Coruña, centrado no comercio, pesca, gandería e téxtil.
- **Eixe cantábrico:** Inclúe Bilbao, Oviedo, Gijón, San Sebastián e outras, con foco na reconversión industrial e no turismo (p. ex., Museo Guggenheim).
- **Eixe mediterráneo:** De Girona a Cartagena, con industria diversificada e un peso importante do turismo.
- **Eixe do val do Ebro:** Comunica Madrid co Mediterráneo e o Cantábrico, combinando industria e servizos.
- **Eixe andaluz:** Divídese nun eixe litoral (Almería-Huelva) e outro interior (Guadalquivir). O litoral destaca polo turismo e o interior pola agricultura.

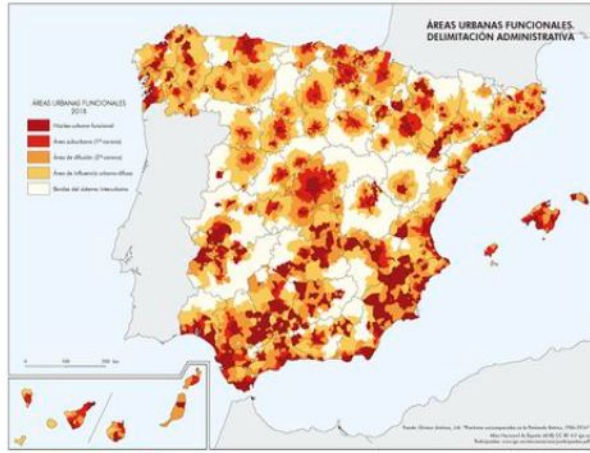
MACROCEFALIA

- Índice de primacía:
compara cidade ppal con 4
máis grandes (25-100
puntos)
- Cidade destaca moito
macrocefalia (máis perto
do 100)
- Poboación repartida entre
varias cidades
policentrismo (maís perto
do 25)

	ÍNDICE DE PRIMACÍA 1960	ÍNDICE DE PRIMACÍA 1981	ÍNDICE DE PRIMACÍA 2015	ÍNDICE DE PRIMACÍA 2021
Andalucía	36,75	38,37	38,00	37,69
Aragón	84,0	86,71	86,08	86,07
Principado de Asturias	32,7	43,33	43,59	41,99
Illes Balears	76,2	80,75	74,04	74,04
Canarias	46,5	49,97	45,29	44,65
Cantabria	68,0	67,28	59,97	60,02
Castilla y León	38,1	42,07	40,24	40,40
Castilla - La Mancha	36,3	39,58	40,61	40,29
Cataluña	82,9	71,29	70,14	69,73
Comunitat Valenciana	66,2	58,16	51,93	51,49
Extremadura	47,2	48,25	43,42	43,65
Galicia	38,5	38,00	39,62	39,61
Comunidad de Madrid	96,8	87,49	83,96	84,68
Región de Murcia	55,0	52,16	53,83	54,39
Comunidad Foral de Navarra	74,5	77,67	72,19	72,14
País Vasco	51,0	47,13	39,43	38,99
La Rioja	66,0	74,44	75,18	74,67

Áreas Urbanas Funcionales (AUF)

Mapa: Áreas urbanas funcionales. Delimitación administrativa. 2018. España. [PDF](#). [Datos](#).

Núcleo urbano funcional

Conjunto de asentamientos que originan la generación de un Área Urbana Funcional (AUF). Se caracteriza por la integración de su mercado laboral en base a la alta densidad de flujos y actividades en términos contextuales. Para su delimitación se ha partido como mínimo de un asentamiento continuo y compacto mayor de 10.000 habitantes. Se trata del conjunto de espacios propiamente urbanos, cuya densidad demográfica y socioeconómica provoca la dependencia funcional de un fluido territorio circundante, más o menos dilatado, donde residirán también usuarios de su mercado laboral e inmobiliario unificado.

Área suburbana (1ª corona)

La primera de las áreas o coronas de influencia del núcleo urbano de un AUF. En ella el grado de dependencia funcional con respecto al núcleo es notable, pues más de un 30% de su población empleada se desplaza allí para trabajar.

Área de difusión (2ª corona)

La segunda de las áreas o coronas de influencia del núcleo urbano de un AUF. En ella el grado de dependencia funcional con respecto al núcleo es más limitado, entre un 15% y un 30% de su población empleada se desplaza allí para trabajar.

Área de influencia urbana difusa

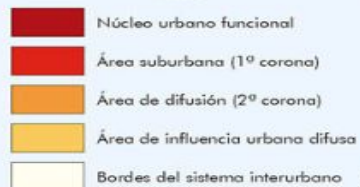
Asimilable al rural conectado. Demarcación no adscrita a las AUF pero a la que aún llega, débilmente, su influencia funcional. En ellas el grado de dependencia de los núcleos urbanos es muy limitado, aunque entre el 10% y el 15% de su población empleada se desplaza a ellos para trabajar.

Bordes del sistema interurbano

Asimilable al rural aislado. Conjunto de los territorios más alejados del sistema interurbano y menos interrelacionados con él. Menos de un 10% de sus residentes con empleo se desplazan a los núcleos urbanos para trabajar.

ÁREAS URBANAS FUNCIONALES. DELIMITACIÓN ADMINISTRATIVA

ÁREAS URBANAS FUNCIONALES 2018

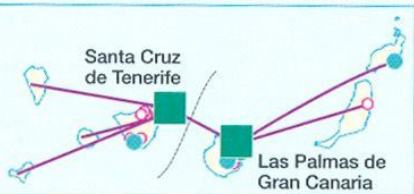
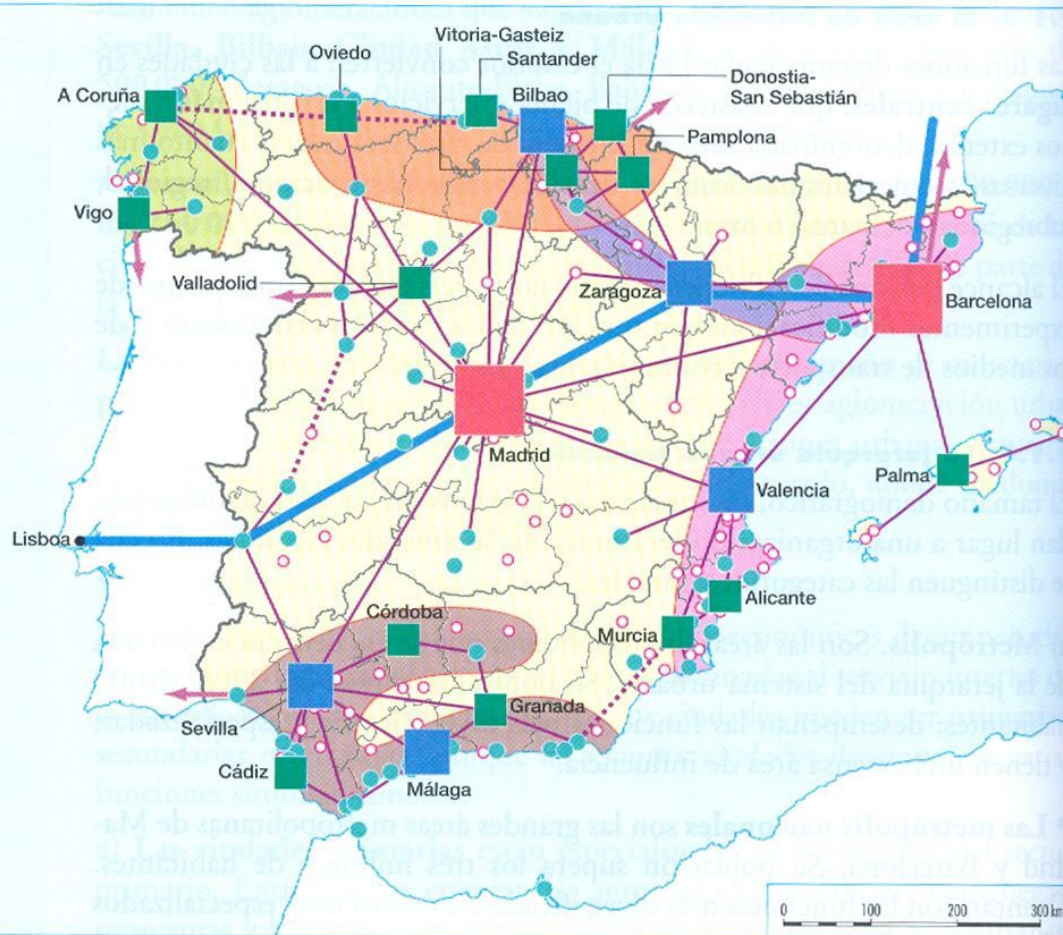

0 100 200 km

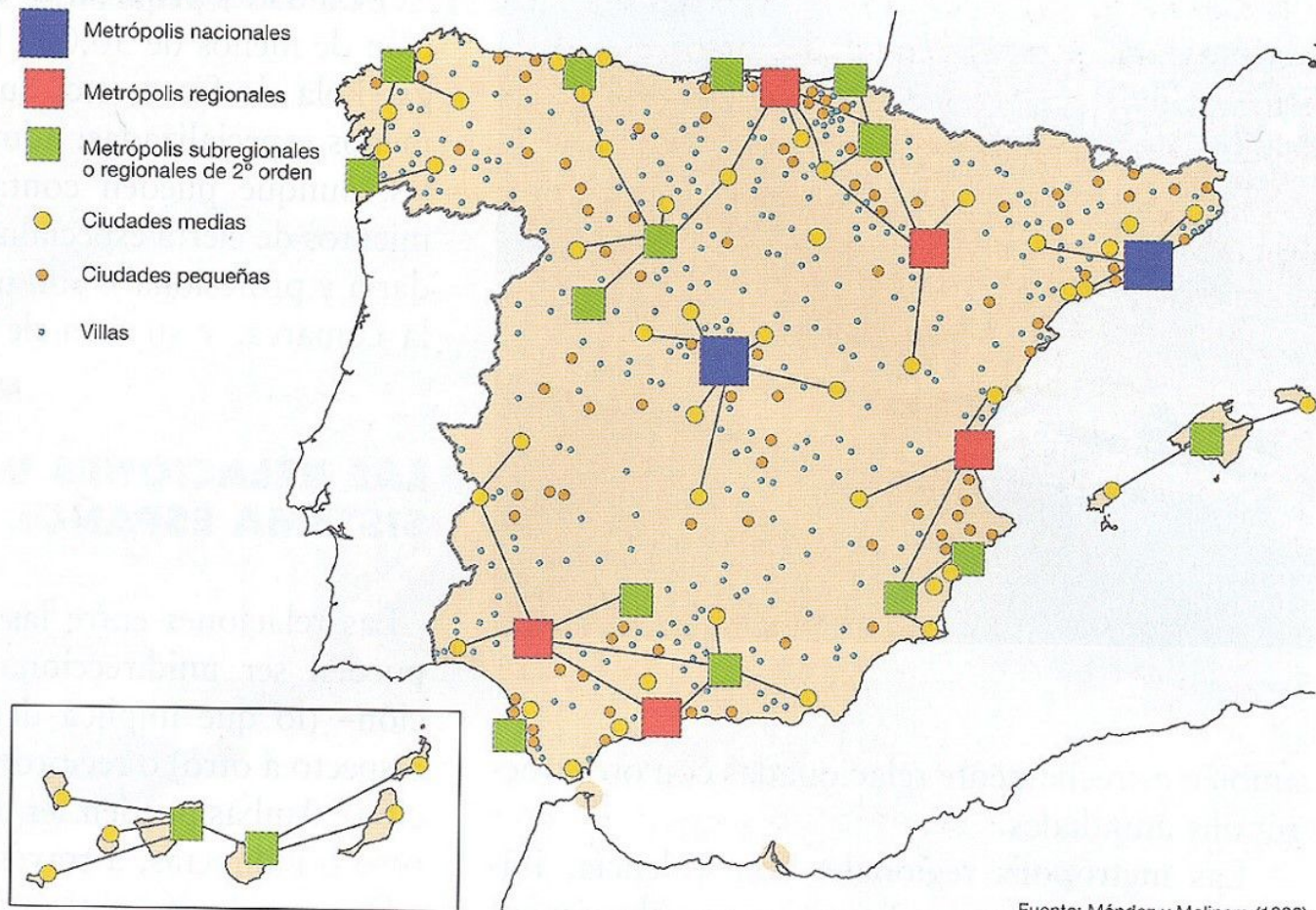
LA JERARQUÍA URBANA ESPAÑOLA

Ejes urbanos

JERARQUÍA URBANA DEL SISTEMA DE CIUDADES ESPAÑOL

Fuente: Méndez y Molinero (1993).